

Beszélgetések az idő rácsain innen és túl

Páll Lajos 70 éves.
„Ti óvtatok meg, társak,
elégiák” Beszélgetőtárs:
Kozma Huba
Csantavér Kiadó,
Kiskunmajsa
– Pallasz Akadémia
Könyvkiadó,
Csíkszereda, 2008.

Több határon inneni és túli embert éreztem legendája révén személyes ismerősömmek a négy és fél évtized előtti százazás időben. Sorsuk átélésének kísérlete s az ebből felizzó megrendülés forrasztott elválaszthatatlanul hozzánk. Ilyen mártír-példaképpé ötvöződött előttem a lengyel Waclaw Felczak, akiről tudtam, hogy Eötvös-kollégista elődöm, a sztálinisták által halálra ítélt hazafi, s azóta, hogy 1956-ban kiszabadult börtönéből, a magyar történelmi foglalkozó tanársegéd a krakkói Jagelló Egyetem Történelmi Intézetében. Tanársegéd – negyvenegynéhány évesen. Ő akkor lett az Eötvös Collegium ösztöndíjas diákja, amikor erdélyi sorstársa, Páll Lajos született: 1938-ban. Róla azt tudtam meg, hogy az 1956-os magyar forradalommal vállalt gyász-szalagos szolidaritása juttatta börtönbe, s elítélésében valamiként szerepet játszott Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versének, pontosabban a verset közlétező Irodalmi Újságnak egyébként legális birtoklása... Bíróság elé állítása 1958-ban persze egy nagyszabású pokoli vállalkozás része volt. Az erdélyi magyarság felszámolási ütemtervének fundamentumába akarták belebetonozni Páll Lajos életét is.

Véletlenül hallgattam a Kossuth Rádiót, amikor az Kádár János 1958-as romániai látogatása során Marosvásárhelyen elmondott beszédét vagy beszéd-részletét közvetítette. Ösztönösen éreztem, hogy önként és dalolva ekkor eljátszott romániai szerepe, amelyet bevezetőként Nagy Imréné elhurcolásával és fogva-tartatásával osztottak rá szovjet tartó-marsalljai, bünei betetőzését jelentik. Ma már napnál is világosabb, hogy a hétpróbás kommunista vezért, Gheorgiu Dej-t és az ifjú KISZ-vezetőt, a suszterkörmeit ekkor próbálgató Nicolae Ceaușescu gátlástalan nyilatkozatával támogató Kádár az erdélyi magyar közösséget mennyire kiszolgáltatta a szovjet csapatok kivonása után vérszemet kapó román kommunista sovinizmusnak. Így Páll Lajos elítélői közt a háttérben Kádár is ott található.

Páll Lajosról tudtam, hogy festő és költő. Engem mint induló poétát főleg az utóbbinak a ténye ragadott meg: akinek ilyen sors jutott, az eleve költő – gondoltam szent meggyőződéssel.

Az *Elérhetetlen föld* című antológiánk szerkesztése során már 1966-ban programként fogalmazódott meg bennünk az erdélyi nemzedéktársakkal való kapcsolat-felvétel. Rózsa Endre két évvel volt fiatalabb Páll Lajosnál, Utassy József hárommal. 1968. július közepén szálltunk le Kiss Benedekkel és Utassy Józseffel a Székelyudvarhely és Marosvásárhely között Korondot útba ejtő buszról, amelynek sofőre indulás előtt felhajtott egy deci szilvapálinkát, hogy jobban be tudja venni az éles hegyi kanyarokat. Lajos tudott a jöttünkről, s mi is felkészültünk az érkezésre. Már láttuk egy-egy festményét Budapesten Péterffy Lászlónál, Kolozsvárt Kányádi Sándornál, Rétyen Nagy Lajos doktornál. És verset is többet ismertünk tőle. Közük az *E se tánc?*-ot, amely úgy talált el a Kárpát-medence legrejtettebb zugaiba is, mint a mártír-szettek sorsáról szóló menyeyi híradás Európa Isten háta mögötti szegleteibe a középkorban. Felfoghatatlan jelenvalósággal.

Lajossal a kenyerespajtások természetességével és palástolt örömeivel nyújtottunk egymásnak kezét. És életünk mintha egyszeriben meghosszabbodott volna visszafelé az időben. Az időtlenség tengelyében éreztük magunkat, de nem a Páll-családnál „fazakalt” csupokból felhajtott szilvapálinkák miatt. Az együttlét öröme volt datálhatatlan. A látogatás krónikájához tarozik az Úz Bence istállójának szénakazlában töltött éjszaka, amikor medvemormogással ijesztgettek bennünket, anyaországiakat. És fölkapaszzkodtunk Énlakára is, ahol tenyérrrel elértük volna a rovásírással ékesített mennyország alulról szájkás padlózatát, ha ágaskodunk. És végtelenbe mutató delejlül magunkkal vittük két száműzött tanítónő gyönyörű tekintetét.

E bűbájlás igazi okozója valójában Lajos volt, aki hegyre föl és hegyről le, a „lihegőkön” elmondta egy-egy versét – sietésre ösztökélve a lemaradni akarókat. És mert mi is kívülről tudtuk nemcsak a saját verseinket, hanem egymáséit is, viszonzásul mondtuk a magunkéit. Így koccintgattunk rímeinkkel a fenyvesek férfias zúgásában.

Amikor a Páll Lajos hetvenedik születésnapjára kiadott kötetet harmadszor olvasom el, mind élesebben rajzolódnak ki előttem a hozzá fűződő élmények, emlékek. Nem is kirajzolódnak, hanem mert bennem élnek, megelevenednek, mint a romantika korának legigényesebb élőképei. A mozdulatnyi villanások azt jelentik, hogy alkalmam volt megismerni édesanyját, édesapját, testvérei közül Katit és Antit, feleségét, Editet. És találkoztunk a hetvenes évek Magyarországon is nemegyszer. S ha aztán vagy két évtizedig nem is láttuk egymást, közben alig telt el nap, hogy ne beszélgettünk volna. Mert Lajos számára is a bennünket vérszerző-

désként összekötő csönd a legtartalmasabb eszmecsere. És a csöndet mindig megtalálja az, aki nem fél tőle.

A jubileumi kötet vagy születésnap emlékkönyv, amelyben a beszélgetésfüzérén kívül versek és festmények is szerepelnek, Kozma Huba érdeme. Töredéknyi hiányérzetünk, ha van, abból fakad, hogy míg Lajos édesapja a beszélgetés végére szinte az olvasónak is családtagja lesz, édesanyjának csak árnyalakja rajzolódik ki az őt övező balladás titkok meg-meglibbenő függönye mögött. Igaz, *Az anyám tánca* című vers elolvasása után már mintha róla tudnánk a legtöbbet.

A „beszélgetőkönyv” Gálfalvi György által beválogatott költeményeihez kiegészítésül vagy függelékként a többi kötet verseit is olvasnunk kell. Az elsőként, 1970-ben megjelent *Fényimádókat*, az egy évtizeddel későbbi *Köves földeket*, a tizenhárom évvel azutáni *Száravillámást*, majd a *Partraszállást*. Az utóbbi bő tizenkét évben már nyolc kötete látott napvilágot Páll Lajosnak. A kiszabadulását követő három évtizedben csak kettő. Döbbenetes, mennyire következetes volt a hatalom abban a tiltásában, hogy a költő szavai, gondolatai ne láthassanak nyomdafestéket. Közben festményei eljutottak a világ legtávolabbi zugaiba is. A börtönvilágot megjelenítő *Kaszást* Németh László a művész korondi házában látta. „Erő van benne” – nyugtázta tömören. Egy ismerőse még a polgárháborús Lee tábornok dédunokájánál is Páll Lajos-festményre bukkant az Egyesült Államokban. Persze lehet, hogy az „illetékesek” nem véletlenül tartottak a költő szavaitól jobban, mint képzőművészeti alkotásaitól. A Ceaușescu-diktatúra nyomasztó voltát senki sem érezte oly tömör drámaisággal, mint Páll Lajos a *Szürkületkor*, 1987 című versében:

*Nehéz a szürkület,
a köd megfojtott mindenféle lángot.
A fák rémek lettek,
mintha hang nélkül járna a szél is.*

Páll Lajos a Kozma Hubának tett vallomás *Feketeszalag* című fejezetében szól a börtönévekről, amelyek meghatározták az életét, de nem tudták a végzetes romlás felé taszítani, pedig a politikai meghurcolásnak ez volt a formális szabadlábba helyezés utáni igazi célja. Az ezzel szemben felvett küzdelem fedőszava: az önfegyelem, amely része az önbecsülésnek, a becsületnek. Az utóbbi Páll Lajos esetében nem üresen kongó fogalom. Aki a *Feketeszalagban* meglevenített élményekről többet meg akar tudni s az átéltek mélyére akar ásni, jó, ha verseihez fordul. Duna-deltás stációi, amelyek során a költő mintha valami felszabadító, megváltó titok birtokába jutott volna, a *Csak menj* című versében rajzolódik ki:

*Néhány tompa fűzfa...
S a homokdombon túl,
tudtam, ott van a tenger.
A halászfalu arra nyújtózott,
ha nehéz morajlás jött a szeles szürkülettel,
mindent elöntött a sás-ázelékszág
reménytelensége.
Mint a titkot, hordtam szép bizonyossággom
a nagy, szabad vízről,
a bölcs, megfontolt igazról.
A fölkelő nap miatta lángolt,
a lebukó tőle búcsúzott.
Ő, a láthatatlan így még nem parancsolt,
nem szőtt élt így át
szag, íz, hang, vágy, mámor,
mint engem, soha arra járót.
Ha egyszer följutsz a bálnahátú dombra,
csak homokhullámot látsz, jókedvű barátom,
ne sajnáld miattam tett utad,
csak menj, menj, ott lesz a tenger.*

Páll Lajos 1962 októberében szabadult a börtönből. Megtudhatta, hogy az évtized végén regényével berobbanó író, akinek szavai, tettei, történelmi gesztusai azt követően egyharmad évszázadon át közösségmegtartó erőt sugárzanak, 1959-ben még téesszervezőként Korondon jártában úgy nyilatkozott: „Nagy szégyene a falunak szülötte, Páll Lajos.” A börtönviselt művészember nem ítél el, csak nyugtáz. Élete hetvenedik évében a legkisebb indulat nélkül veszi tudomásul, hogy a testi-lelki jóbarát, költőtárs, aki amíg Lajos börtönben ült, vele szolidárisan kopaszra borotvált fejjel élt, nemcsak verseket írt, hanem olykor jelentéseket is... És tartótiszt-démonai elől a halálba menekült...

Páll Lajos pedig „fazakalt”, festett, verseket írt, házat épített, családot alapított. Mintha Kós Károly *Varjúvárának* hőse lépne személyében élénk. Akarta, nem akarta: fogalom lett. Példa, akire hivatkozni lehet. Az 1956-os magyar forradalom erdélyi meghurcoltja, művészeti iskolájának kitaszítottja, szülőfalujának megtagadottja a Duna-deltai kommunista rab-szolgátelepek között itt-ott megjelenő kísértethajó, a szép nevű Andromaché gályarabjaként akkor ott, a tenger közelében sem láthatta meg a tengert. De az önarcképein is meglevenedő, öröklétbe hunyorgó tekintetével meglátta a tengeren túl hullámzó végtelent. A végtelent és az örökkévalóságot... Látja és meg-megfesti, meg-megírja.

Kovács István